

A Debate on the Purpose of Law: The Hart and Fuller Conflict

Hukukun Amacı Üzerine Bir Tartışma: Hart ve Fuller Çatışması

Seda Özdal

Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi/Felsefe Bölümü, sedaozda155@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-5791-6429

Article Information

Article Type

Research Article

Date Recieved

25 May 2025

Date Accepted

24 June 2025

Date Published

30 June 2025

Plagiarism Checks: Yes, Turnitin

Ethical Statement

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Seda Özdal).

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Licensed under CC BY-NC 4.0 license.

Makale Bilgisi

Makale Türü

Araştırma makalesi

Geliş Tarihi

25 Mayıs 2025

Kabul Tarihi

24 Haziran 2025

Yayın Tarihi

30 Haziran 2025

Benzerlik Taraması: Evet, Turnitin

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Seda Özdal).

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

CC BY-NC 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır.

Cite As | Atıf

Özda, Seda (2025). Hukukun Amacı Üzerine Bir Tartışma: Hart ve Fuller Çatışması. *Mebadi International Journal of Philosophy*, (2) 1, 92-113.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15750742>

Abstract

This article aims to examine the Hart–Fuller debate of the most striking intellectual confrontations in XX. century legal philosophy through the lens of the “purpose of law.” H. L. A. Hart, a leading representative of contemporary legal positivism, conceptualizes law as a system of norms whose validity is grounded in social facts and the position of rules within the legal system, independent of moral evaluations. In contrast, Lon L. Fuller, who reinterprets the natural law tradition in a modern context, defines law as a purposive enterprise based on an internal moral structure, capable of guiding human behavior. The views of Hart, who defines law as a normative system, and Fuller, who considers it a moral and purposive order, reflect a profound theoretical divergence concerning the nature, validity, and legitimacy of law. The opposition between Hart’s understanding of legal validity and Fuller’s emphasis on the internal morality of law is not merely a clash of legal theories but also a reflection of a deeper philosophical debate about the function of law in human life and the source of its binding force. This article analyzes this confrontation and offers a comparative evaluation of the differing theoretical perspectives on the purpose of law.

Keywords: Hart, Fuller, Law, Purpose, Morality.

Öz

Bu makale, XX. yüzyıl hukuk felsefesinin en çarpıcı entelektüel karşılaşmalarından biri olan Hart–Fuller tartışmasını, “hukukun amacı” ek-seninde ele almayı amaçlamaktadır. Hukuki pozitivizmin çağdaş temsilcilerinden biri olan Hart, hukuku ahlaki değerlendirmelerden bağımsız olarak, geçerliliği toplumsal olgulara ve hukuki sistem içindeki kuralların konumuna dayanan bir normlar bütünü olarak kavramsallaştırır. Buna karşılık, doğal hukuk geleneğini modern bağlamda yeniden yorumlayan Fuller, hukuku insan davranışını yönlendirme kapasitesine sahip, içsel bir ahlaki yapıya dayanan amaçsal bir etkinlik olarak tanımlar. Hukuku normatif bir sistem olarak tanımlayan Hart ile onu ahlaki ve amaçsal bir düzen olarak değerlendiren Fuller’in görüşleri, hukukun doğası, geçerliliği ve meşruiyeti konularında derin bir kuramsal ayrışmayı yansıtmaktadır. Hart’ın hukuki geçerlilik anlayışı ile Fuller’in içsel ahlak vurgusu arasındaki karşıtlık, yalnızca hukuki teorilerin bir çatışması değil, aynı zamanda hukukun insan yaşamındaki işlevi ve hukukun bağlayıcılığı üzerine yürütülen derin bir felsefi tartışmanın yansımasıdır. Makale, bu çatışmayı çözümlemeye çalışarak hukukun amacına ilişkin farklı kuramsal perspektifleri karşılaştırmalı bir biçimde değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hart, Fuller, Hukuk, Amaç, Ahlak.

Giriş¹

Hukuk felsefesi, hukukun doğası, kaynağı ve işlevi üzerine farklı perspektiflerin çatıştığı bir alan olmuştur. Bu tartışmaların merkezinde, hukukun bir amacı olup olmadığı sorusu yer alır. Doğal hukukçular, hukukun ahlaki bir temel üzerine kurulu olduğunu ve belirli bir amacı yerine getirmesi gerektirdiğini savunurken, hukuki pozitivistler hukukun ahlaktan bağımsız, insan yapımı bir normlar sistemi olduğunu öne sürer. Bu bağlamda, Lon L. Fuller (1902-1978) ve H. L. A. Hart (1907-1992) arasındaki ünlü tartışma, hukuk felsefesinde büyük bir yankı uyandırmıştır. Hart, hukukun herhangi bir içsel amacı olmadığını, yalnızca toplumun işleyişini düzenleyen kurallar bütünü olduğunu savunurken, Fuller, hukukun işlev görebilmesi için belli bir ahlaki yapıya ve amaçlılığa sahip olması gerektiğini öne sürmüştür.

Hukuk felsefesinin temel meselelerinden biri olan Hart-Fuller tartışması, çağdaş hukuk teorisinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamış; pozitif hukuk ile doğal hukuk anlayışı arasındaki köklü ayrımı ve bu ayrımın ahlak-hukuk ilişkisi ile “olan” ve “olması gereken” arasındaki yansımalarını gözler önüne sermiştir. Söz konusu tartışma, her ne kadar kamuoyunda 1958 yılında Harvard Law Review’de yayımlanan yazılar aracılığıyla gündeme gelmiş olsa da iki düşünür arasındaki karşıtlık ve fikir alışverişi 1969 yılına dek çeşitli eserler ve eleştiriler aracılığıyla sürmüştür (Akı, 2018, s. 106).²

Hart, iki düşünür arasındaki ayrışmanın temelinde hukuk felsefesine yönelik başlangıç varsayımları ve ilgi alanlarının farklılığının bulunduğunu savunurken; Fuller, asıl meselenin dile getirilen ilke ve argümanlardan ziyade, çoğu zaman sorgulanmaksızın kabul edilen zımni varsayımlarda düğümlendiğini ileri sürmüştür (Fuller, 2019, s. 225).

Bu çalışmada, Hart ve Fuller’ın hukukun amacı konusundaki yaklaşımları ele alınacak; iki düşünürün temel argümanları karşılaştırmalı olarak analiz

¹ Bu makale, “Hukuk Felsefesinde Finalite Problemi” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Kronolojik olarak Hart-Fuller tartışması: H. L. A. Hart, “Positivism and the Separation of Law and Morals” Harvard Law Review, 1958; aynı sayıda Fuller’in cevabı “Positivism and Fidelity to Law. A Reply to Professor Hart” Harvard Law Review, 1958; H. L. A. Hart, The Concept of Law, Oxford Press, 1961; Lon L. Fuller, The Morality of Law, 1964; H. L. A. Hart, The Morality of Law, Harvard Law Review, 1965; Lon L. Fuller’in 1969’da “The Morality of Law’ın” ikinci baskısına yazdığı “Reply to Critics”le eserle tartışma sona ermiştir. Bk. van der Burg, W. (2014). Lon L. Fuller’s lessons for legislators, (Çev. E. İrem Akı). 1(3), s. 59; Tartışma konuları için ayrıca bk. Rehaag, S. (2010). The Hart-Fuller debate in the twenty-first century (Ed. Peter Cane) Osgoode Hall Law Journal. 48(¾). s. 691-693. Ayrıca detaylı bilgi için bk. Fuller, L. L. (2019). *Hukukun Ahlakı*, (Çev. Engin Arıkan). İstanbul: Tekin Yayınevi. s. 224-225.

edilecek ve bu entelektüel çatışmanın hukuk teorisi açısından arz ettiği önem değerlendirilecektir.

1. Doğal Hukuk Öğretisinde Hukukun Amaçlılığı

Doğal hukuk, hukukun kaynağını insan aklı, doğa düzeni ve evrensel ahlaki ilkelerde gören bir hukuk teorisidir. Bu anlayışa göre, hukuk yalnızca insan iradesine dayalı pozitif normlardan ibaret değildir; aksine, doğuştan gelen adalet, insan onuru ve etik ilkeler gibi evrensel değerlerle temellendirilmelidir (Münif Paşa, 2016, s. 197). Doğal hukuk, olan değil, olması gereken (de lege ferenda) hukuku yansıttığı için ona çoğu zaman ideal hukuk olarak bakılır (Göçler, 2008, s. 54-55).

Doğal hukuk öğretisi, birçok kaynakta “adalet ideali” ile özdeşleştirilmekte olup, bu anlayışa göre adalet, hukukun gerçekleştirilmesinde temel bir ölçüt işlevi görmektedir. Doğal hukukçulara göre bir hukuk kuralının geçerliliği, yalnızca şekli unsurlara değil, aynı zamanda adaletle uygunluğuna da bağlıdır. Bu bağlamda adalet, doğru hukuk idealini temsil etmekte; hatta kimi doğal hukukçular açısından doğrudan hukukun kendisi olarak kabul edilmektedir. Doğal hukuk düşüncesi, hukuk ile ahlak arasında güçlü ve ayrılmaz bir bağ bulunduğunu ileri sürer ve hukuku yalnızca pozitif normlardan ibaret görmez. Bu öğretiye göre hukuk, insan doğasına ve evrensel ahlaki ilkelere dayanmalı; normatif düzenin meşruiyeti bu temellere göre değerlendirilmeli ve şekillenmelidir (Çağır, 1966, s. 398-399).

Hukuk felsefesi tarihine bakıldığında, farklı dönemlerde çeşitli doğal hukuk yaklaşımlarının geliştirildiği görülmektedir. Bu çeşitlilik, doğal hukukun statik değil, dinamik bir düşünce alanı olduğunu; hayatla, insanla ve değerlerle ilgili anlayışlar değiştikçe doğal hukuk anlayışlarının da dönüşüme uğradığını göstermektedir. Bu çerçevede, doğal hukuk yalnızca belirli bir dönem ya da düşünürle sınırlı kalmayıp, insanlığın adalet arayışının felsefi bir ifadesi olarak süreklilik kazanmıştır (Çağır, 1966, s.404-406).

Doğal hukuk öğretisinde “hukukun amaçsallığı” temel bir ilkedir. Bu yaklaşıma göre hukuk, salt bir kurallar bütünü değil; belirli ahlaki ve insani değerleri gerçekleştirmeyi hedefleyen bir kurumdur. Hukukun yalnızca düzen sağlamaya yönelik araçsal bir yapı olmadığı; bunun ötesinde adalet, insan onuru ve ortak iyilik gibi yüksek değerlere yönelmesi gerektiği vurgulanır. Bu düşünce, felsefi gelenek içerisinde farklı dönemlerde çeşitli filozoflar tarafından farklı biçimlerde temellendirilmiştir. Örneğin Aristoteles, hukukun nihai amacını erdemli yaşam olarak tanımlamış; hukuku sadece toplumsal düzenin aracı değil, bireyleri erdemli olmaya yönelten bir mekanizma olarak görmüştür (Aristoteles, 2005, s. 7). Cicero ise, insanların erdemde birleşmesi gerektiğini savunur. Düşünüre göre ruh yüceliği, dostluk, adalet ve cömertlik gibi erdemler,

hazdan, yaşamdan ve maddi zenginlikten daha doğaldır ve insan doğasına daha uygundur (Cicero, 2017, s. 119-122). Orta Çağ düşünürlerinden Thomas Aquinas, hukuku Tanrısal düzenin dünyevi yansıması olarak değerlendirir ve hukukun nihai amacının doğruyu ve adaleti gerçekleştirmek olduğunu belirtir. Aquinas, hukukun amaçsallığını ilahi yasa ile ilişkilendirerek metafizik bir temellendirme yapar.³

XX. yüzyılda ise Lon L. Fuller, hukukun işlevselliği için içsel bir ahlaka sahip olması gerektiğini savunmuştur. Ona göre hukuk, ancak anlaşılır, tutarlı ve adil olduğu ölçüde işlevini yerine getirebilir (Fuller, 2019, S. 174-175; Fuller, 2019, s. 235). John Finnis ise çağdaş doğal hukuk anlayışını “temel insani değerler” kuramı ile açıklamış; hukukun amacını bireylerin özgür, anlamlı ve iyi bir yaşam sürmesini mümkün kılmak olarak tanımlamıştır (Kılıç, 2010, S. 240-248).

Sonuç olarak doğal hukuk düşüncesi, hukukun yalnızca yazılı kurallardan ibaret olmadığını; insan doğasına, evrensel ahlaka ve toplumsal adalet anlayışına hizmet etmesi gerektiğini savunur. Bu yaklaşıma göre hukuk, salt biçimsel bir normlar dizgesi değil, etik bir hedef taşıyan ve insan yaşamına anlam katmayı amaçlayan bir sistemdir.

2. Hukuki Pozitivizm ve Hukukun Ahlaktan Bağımsızlığı

Hukuki pozitivizmin temel iddiası, hukukun ve ahlakın birbirinden bağımsız iki alan olduğudur. Bu görüş, hukuk normlarının geçerliliğinin, ahlaki doğrularla ilgisi olmadığını savunur. Hukuki pozitivizm, hukukun toplumsal bir olgu olduğunu ve bu nedenle yalnızca toplum tarafından kabul edilen ve uygulanan kuralların geçerli sayılması gerektiğini öne sürer. Ahlak ise, bireysel ya da toplumsal bir değerler sistemi olarak, hukuki normlarla ilişkilendirilmeden varlık gösterebilir. Bu görüş, en belirgin şekilde John Austin ve Hans Kelsen gibi düşünürler tarafından savunulmuştur.

Hukuk felsefesi, hukuki normların kaynağını, doğasını ve bağlayıcılığını çözümlemeye yönelik çeşitli kuramsal yaklaşımlar sunar. Bu bağlamda, hukuki pozitivizm, hukuk ile ahlak arasında zorunlu bir bağlantı bulunmadığını savunan temel kuramlardan biridir. Özellikle Jeremy Bentham, John Austin ve H. L. A. Hart’ın katkılarıyla kurumsallaşan bu yaklaşım, hukuki geçerliliğin ölçü-

³ Thomas Aquinas, The Summa Theologica, Çev. Fathers of the English Dominican Province, 90. Soru; 95. Soru, 2. Madde/ https://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1225-1274,_Thomas_Aquinas,_Summa_Theologiae_%5B1%5D,_EN.pdf/06.03.2025

tünü, ahlaki doğrulukta değil, pozitif hukuk kurallarının belirli bir otorite tarafından oluşturulmuş ve yürürlüğe konmuş olmasında arar (Keyman, 1978, s. 20).⁴

Hukuki pozitivizme göre bir normun hukuken geçerli sayılabilmesi için iki temel koşulun sağlanması gerekir: Birincisi, kuralın yetkili bir otorite tarafından oluşturulmuş olması; ikincisi ise kuralın, hukuk sisteminin öngördüğü şekilsel usullere uygun biçimde yürürlüğe girmesidir. Bu çerçevede hukuki geçerlilik, etik veya ahlaki bir değerlendirmeye değil, sistem içi tanıma mekanizmalarına dayanır. John Austin'in "egemenin emri" anlayışı ile H. L. A. Hart'ın "tanıma kuralı"⁵ (rule of recognition) teorisi, bu yaklaşımın kavramsal temelini oluşturan örnekler arasında yer alır.

Hukuki pozitivizmin merkezinde yer alan "ayrılabilirlik tezi", hukuk ile ahlak arasında zorunlu bir ilişkinin bulunmadığını öne sürer. Bu tez, bir hukuki normun ahlaki içeriğe sahip olabileceğini kabul etmekle birlikte, bu içeriğin normun geçerliliğini belirleyen bir unsur olmadığını savunur.⁶ Pozitivist yak-

⁴ Felsefi pozitivizm ile hukuki pozitivizm, gözlemlenebilir olana verdikleri önem açısından benzerlik gösterse de genel anlamda birbirinden ayrılan iki farklı düşünce sistemini temsil eder. Felsefi pozitivizm, hukuku açıklarken insan davranışlarının gözlemlenebilirliğini esas alırken; hukuki pozitivizm, normun kendisini ve normun yapısal somutluğunu merkezine alır. Bu farkın temelinde düşünme biçimlerinin farklılığı yattığı ileri sürülmektedir. Bk. Waline, M. (1951). Felsefi, hukuki ve içtimai pozitivizm, (Çev. Münici Kapani). Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 8(3-4), s. 170-182; Öktem, N. (1977). Hukuksal pozitivizm akımı. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası. 43(1-4). s. 272. Hukuki pozitivizmin tarihsel kökeni ise, Alman tarihçi okulunun pandekt koluna dayandırılmaktadır. Bu bağlamda hukuki pozitivizmin, bilimsel yöntem ve siyasal karar süreçlerinde nasıl bir araç olarak kullanıldığı da tartışmaya açıktır. Bk. Dilcher, G. (1974). Bilimsel metot ve siyasal karar aracı olarak hukuki pozitivizm", (Çev. Ahmet Mumcu). Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 31(1), s. 468.

⁵ Hart hukuk kuramını "kurallar" temelinde oluşturmuştur. Hart'a göre birincil ve ikincil olmak üzere iki temel kural vardır. Birincil kurallar, kişinin isteğinden bağımsız olarak, kişilere ödevler yükleyen ve belirli bir davranışta bulunulması ya da ondan kaçınılmasıyla ilgili kurallardır. Diğer kural türü olan ikincil kurallar ise, birincil kuralların işlemeyle ilgili düzenlemeler yapmak ve bu kuralların hukuksal düzenlemeleri ile ilgili problemleri çözmek amacıyla oluşturulmuştur. Hart ikincil kuralları da üçe ayırır. Birincisi, yasallık ve geçerlilik ile ilgili sorunları çözen ve belirsizliği gideren tanıma kuralıdır. Bu kural nelerin hukuk kuralı olduğunu gösteren ve bir kuralın hukuk kuralı olup olmadığını belirleyen kurallardır. İkinci kural, değiştirme kuralı olup, kişilerin uymak zorunda oldukları kurallar üzerinde ve hukuksal yükümlülüklerde değişiklik yapar. Bunlar bazı birincil ve ikincil kurallarda, yasama ve yargı tarafından yapılacak değişikliğe imkân tanıyan kurallardır. Sonuncusu ise muhakeme kuralı (karar verme kuralı) dır. Bu tür kurallar bir uyuşmazlık durumunda yargı organlarının karar verme usulünü belirler ve verimsizlik sorununu ortadan kaldırır. Bk. R. Wacks, (2019). *Hukuk felsefesine kısa bir giriş*. (Çev. Engin Arıkan). İstanbul: Tekin Yayınevi, s. 71-74; Y. Işıktaç (2007). *Hukukun kaynağı olarak sözleşme*. İstanbul: Filiz Kitabevi. s. 318-321.

⁶ Hukuki pozitivizmin temelini oluşturan diğer önemli yaklaşımlar arasında sosyal olgu tezi ve konvansiyonellik tezi yer almaktadır. Sosyal olgu tezi, hukuki pozitivizmin kavramsal çerçevesinin merkezinde bulunur ve hukukun temelinde toplumsal olarak üretilmiş veya inşa edilmiş birtakım olguların yer aldığı düşüncesine dayanır. Bu yaklaşıma

laşım içinde, hukuk-ahlak ilişkisine dair farklı yorumlar mevcuttur. Bu doğrultuda, hukuki pozitivistler “kapsayıcı” ve “dışlayıcı” olmak üzere iki ana gruba ayrılır. Kapsayıcı (ya da esnek) pozitivistler, hukukun bazı durumlarda ahlaki normları içerebileceğini kabul ederken; dışlayıcı (ya da katı) pozitivistler, ahlakın hukuki geçerlilik üzerinde herhangi bir etkisini bütünüyle reddederler. Kapsayıcı pozitivism, Hart, Jules Coleman, W.J. Waluchow ve Matthew Kramer gibi düşünürler tarafından savunulurken; dışlayıcı pozitivismin önde gelen temsilcileri arasında Joseph Raz, Scott Shapiro ve Andrei Marmor yer alır (Himma, 2010, s. 13).

Hukuki pozitivismin öncülerinden John Austin, hukuku egemenin toplum üzerindeki iradesinin ifadesi olarak tanımlar. Ona göre hukuk, bir emir sistemidir ve geçerliliği, yalnızca yetkili bir otorite tarafından belirli usullere uygun biçimde çıkarılmasına ve toplumsal olarak uygulanmasına bağlıdır (Austin, 2015, s. 27-29). Austin, hukuk ile ahlak arasında keskin bir ayrım yapar. Ona göre, bir normun hukuki geçerliliği, ahlaken doğru ya da yanlış olmasıyla değil, yürürlükte bulunmasıyla ilgilidir. Bu düşüncesini şu sözlerle dile getirir:

Hukukun mevcudiyeti ile erdemli veya erdemsiz oluşu farklı şeylerdir. Hukukun var olup olmadığı ayrı bir araştırma konusudur; kabul edilmiş bir standarda uygun olup olmadığı ise farklı bir araştırma konusudur. Fiilen var olan bir yasa, biz onu sevmesek de, uygun bulmamızı veya bulmamamızı kendisine göre ayarladığımız metinden farklı da olsa, yasadır. Bu gerçek, biçimsel olarak soyut bir önerme şeklinde ifade edildiğinde, üstünde ısrarla durmayı saçma gösterecek kadar basit ve gereksizdir. Fakat ne kadar basit ve gereksiz olursa olsun, soyut bir şekilde ifade edildiğinde ne kadar çok olayda unutulduğunu tek tek sayacak olursak, tek bir cildi bununla doldururuz. (Hart, 2017, s. 105-106).

göre, herhangi bir normun gerçek anlamda bir hukuk kuralı sayılabilmesi, belirli bir sosyal olguya dayandırılmasıyla mümkündür. Her ne kadar pek çok hukukî pozitivist bu görüşü benimsemiş olsa da hangi tür sosyal olgunun hukuki geçerliliğin temelini oluşturduğuna dair fikir birliği bulunmamaktadır. Bu bağlamda, Jeremy Bentham’ın izleyicisi olan John Austin, bir hukuk sisteminin varlığını açıklayan sosyal olgunun, buyruk verme gücüne ve bu buyruğa uymama durumunda yaptırım uygulama kapasitesine sahip bir egemenin varlığı olduğunu ileri sürer. Buna karşın H. L. A. Hart, egemenin emirlerinin tek başına bir hukuk sistemini açıklamakta yetersiz kaldığını savunur. Hart’a göre, işleyen bir hukuk sistemi; normların oluşturulması, değiştirilmesi ve uygulanmasını sağlayan “tanıma kuralları”na sahip olmalıdır. Bu durumda Hart açısından hukuk sisteminin temel sosyal olgusu, bu tanıma kurallarıdır. Konvansiyonellik tezi ise, hukuk kurallarının, yetkili merciler tarafından kabul edilip uygulanması ve bu kuralların toplumsal olarak standartlaştırılmış davranış biçimleri hâline gelmesi süreciyle ilgilidir. Bu tez, hukukun temelde toplumsal bir uzlaşının ürünü olduğunu ileri sürer. Bu konuda Kenneth Einar Himma, hukuk kurallarının geçerliliğine dair ahlaki kriterlerin kapsamına ilişkin kapsayıcı ve dışlayıcı pozitivistler arasındaki tartışmaları ele alırken, zayıf ve güçlü biçimleriyle konvansiyonellik tezlerini de ayırt eder. Bk. Himma, K. E. (2010). Hukukun ahlaki kriterleri kapsayıcı ve dışlayıcı pozitivistler arasındaki tartışma. (Çev. Saim Üye). Ankara: BilgeSu Yayıncılık, s. 8-18; 20-28.

Austin'in bu ayrımını H. L. A. Hart, daha sistematik biçimde şu şekilde formüle eder: "Birincisi, anayasal veya hukuki bir hükme dayanmadan, sırf ah-laki diye bir kuralın yasa olmadığı; ikincisi, sırf ahlaken arzu edilebilir olduğu için bir kuralın yasa olduğu söylenemez." (Hart, 2017, s. 109). Austin'in hukuku ahlaktan tümüyle ayıran yaklaşımı, hukukun yalnızca biçimsel geçerliliğine odaklanırken, onun toplumsal meşruiyet boyutunu ihmal etmektedir. Bu yak-laşım, özellikle adaletle açıkça çelişen yasaların da "hukuk" sayılabileceği gibi tartışmalı sonuçlara kapı aralar. Oysa hukuk, yalnızca yürürlükte oluşuyla de-ğil, aynı zamanda toplumsal vicdanda yarattığı yankıyla da değerlendirilmeyi hak eder.

Hans Kelsen ise hukuki pozitivizme "saf hukuk teorisi" (Reine Rechts-lehre) ile katkı sunmuş, hukuk ile ahlak arasında kesin bir ayrım yapılması gerektiğini savunmuştur. Kelsen'e göre hukuk, kendi iç tutarlılığına ve hiyerar-şik normatif yapısına sahip, ahlaki değerlendirmelerden bağımsız bir sistemdir. Bir normun geçerliliği, yalnızca daha üst düzeydeki bir normdan türetilmiş ol-masıyla açıklanabilir. Bu bağlamda, bir normun ahlaki ya da etik değerlerle uyuşmasının, onun hukuki statüsüne hiçbir etkisi yoktur (Kelsen, 2016, s. 19-20; Kelsen, 2018, s. 100).

Aynı çizgide yer alan Léon Duguit de hukuk ve ahlak kurallarını kesin çizgilerle birbirinden ayırır. Duguit'e göre hukuki normların belirleyici özelliği, bireylere belirli eylemleri emretmeleri ya da yasaklamalarıdır; bu emir ve yasak-lar ahlaki değerlerle değil, toplumsal düzenin sürekliliği ile ilişkilidir (Duguit, 1917, s. 3-4). Duguit, hukuk kurallarının geçerliliğinin metafizik ilkeler ya da dini inançlarla temellendirilmesine karşı çıkar. Evrensel ya da mutlak ahlaki ilkelerin tarihsel ve kültürel bağlamlara göre değişkenlik gösterdiğini savuna-rak, doğal hukuk anlayışını hukuki düşüncenin dışında bir metafizik uğraş ola-rak değerlendirir (Topçuoğlu, 1953, s. 147).

Marcel Waline ise normatif pozitivist geleneğe daha yumuşak bir yakla-şım getirir. Ona göre hukuk pozitivistleri, yüksek ahlaki değerlerin ya da ideal-lerin varlığını tamamen reddetmezler. Ancak bu değerlerin hukuki bir nitelik taşıdığını da kabul etmezler. Waline, pozitivistlerin bireyleri her koşulda pozitif hukuka itaate zorladıkları yönündeki eleştirilerin de hatalı olduğunu belirtir. Ona göre, pozitivist anlayış bireylere hukuka uymama özgürlüğünü tanır; ancak bu özgürlüğün doğal bir sonucu olarak, bireyler eylemlerinin sorumluluğunu da üstlenmek durumundadır. Bu yaklaşıma göre pozitif hukuk, doğal hukuk ilkelerini dışlamakla birlikte, onların doğru ya da yanlış oluşu hakkında her-hangi bir değerlendirme yapmaz; çünkü bu tür tartışmalar esasen metafizik düzlemde-dir (Waline, 1951, s. 172-173; Topçuoğlu, 1953, s. 179-180).

Sonuç olarak, hukuki pozitivizm, hukukun geçerliliğini ahlaki değerlendirmelerden bağımsız olarak açıklayan güçlü bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Bununla birlikte, hukuku yalnızca toplumsal olgulara indirgemek ve ahlakla tüm ilişkisini yadsımak, özellikle totaliter rejimlerin hukuk anlayışları göz önüne alındığında ciddi eleştirilere açık hâle gelmektedir. Bu nedenle, hukuki pozitivizmin analitik gücü ve sistematikliği kabul edilmekle birlikte, hukukun toplumsal meşruiyetinin sağlanmasında adalet ve ahlak ilkelerinin rolü göz ardı edilmemelidir.

3. Fuller-Hart: Kural ve Amaç Gerilimi

Modern hukuk felsefesinin en çetin tartışmalarından biri, hukuk normlarının sadece biçimsel geçerliliğe mi yoksa aynı zamanda belirli bir amaca ve ahlaki içeriğe de sahip olması gerektiğine ilişkindir. Bu bağlamda H. L. A. Hart ile Lon L. Fuller arasındaki meşhur tartışma, "kural" ile "amaç" arasındaki gerilimi en keskin haliyle gözler önüne sermektedir.

Tartışmanın ana hatlarına geçmeden önce, iki düşünürün “amaç” kavramı üzerinden birbirlerine yönelttikleri eleştirilere yakından bakmak yerinde olacaktır. Hart, Fuller’ı yaşamı boyunca "amaç düşüncesine tutkulu bir bağlılık" içinde olan bir düşünür olarak görmüş ve bu tutkunun, kimi zaman yaratıcı bir esin kaynağı olabildiği gibi, düşünsel körlüğe de yol açabileceğini ileri sürmüştür. Ayrıca Hart, Fuller’ın amaç merkezli yaklaşımını “yüksek dozda romantizm” olarak nitelendirmiş ve bu tür yaklaşımlarda daha temkinli ve soğukkanlı olunması gerektiğini savunmuştur. Buna karşılık Fuller, Hart’ın amaç fikrine karşı mesafeli duruşunu hukuki pozitivizmin bir yanılması olarak değerlendirir (Fuller, 2019, s. 226). Fuller’a göre hukuk, doğası gereği amaçlı bir faaliyettir; dolayısıyla bir yasanın amacını dikkate almadan, onun dilsel ifadesini dahi doğru şekilde yorumlamak mümkün değildir. Bu nedenle asıl yetersizlik, hukuk teorisinde amaca gerekli önemi vermeyen Hart’ın yaklaşımında bulunmaktadır (Fuller, 2017, s. 203).

Görüldüğü üzere, Hart ve Fuller’ın tartışmalarında “amaç” kavramı merkezi bir role sahiptir. Burada iki farklı yaklaşımın olduğunu söyleyebiliriz. Hart’ın yaklaşımı, hukuki pozitivizmi ve Fuller’ın ki doğalcı-ahlaki hukuk kavramı temsil etmektedir. Her iki düşünür de hukuk düzeninin yapısını anlamaya çalışsa da hukukla amaç arasındaki ilişkiye dair yaklaşımları taban tabana zıttır.

Hart, hukuku tanımlarken onu toplumsal düzeni sağlayan kurallar bütünü olarak kavrar ve bu kuralların geçerliliğini büyük ölçüde onların sosyal olarak tanınmasına ve içsel kabulüne bağlar (Hart, 2017, s. 146). Diğer yandan Fuller, hukuk düzeninin sadece kurallardan ibaret olmadığını, bu kuralların

aynı zamanda belirli bir amacı gerçekleştirmesi gerektiğini, aksi takdirde hukukun içsel ahlakını yitireceğini savunur (Fuller, 2019, s. 174-176). Bu iki yaklaşım, hukukun yalnızca biçimsel mi yoksa aynı zamanda ereksel bir yapıya mı sahip olduğu sorunsalında ayrıışmaktadır. Hart, hukukun geçerliliğini sosyal tanıma ve kurumsal uygulamaya dayandırırken, normların içerdği anlamı ikincil görür. Bu, hukukun değerlerden bağımsız işleyebileceği varsayımına dayanır. Oysa Fuller’a göre, hukuk ancak adil ve anlamlı bir amaca yöneldiğinde gerçek anlamda hukuk olur, aksi takdirde yalnızca biçimsel bir düzenleme olarak kalır. Bu bağlamda, Hart’ın pozitivizmi hukukla ahlak arasına mesafe koyarken, Fuller hukuku etik bir yapı olarak temellendirir. Böylece tartışma, hukukun yalnızca “ne olduğu” değil, aynı zamanda “neye yönelmesi gerektiği” meselesine dönüşür.

Lon L. Fuller, hukuku yalnızca biçimsel bir normlar sistemi olarak değil, aynı zamanda rasyonel, anlaşılır ve uygulamaya elverişli bir yapı olarak görür. Ona göre bir sistemin hukuk olarak nitelenebilmesi, yalnızca içerdği kuralların varlığına değil, bu kuralların belirli bir biçimsel ahlaki nitelik taşımasına bağlıdır. Bu nitelikleri sağlayan ilkeler ise şunlardır: 1. Genellik (Generality): Hukuk kuralları genel olmalıdır. Bireyleri hedef alan keyfi emirler yerine, herkese uygulanabilir türden normatif düzenlemeler olmalıdır. Aksi takdirde hukuk, otoritenin kaprislerine indirgenmiş olur. 2. Yayınlanmış Olma (Promulgation): Kurallar kamuya ilan edilmiş, yani bilinebilir olmalıdır. Yayınlanmamış bir kuralın bireyleri yönlendirmesi beklenemez. Bu ilke, hukukun öngörülebilirliği ve güvenliği açısından merkezi önemdedir. 3. Geleceğe Dönüklük (Prospectivity): Hukuk kuralları kural olarak ileriye dönük olmalı, geçmişe yönelik ceza ya da yükümlülük doğurmamalıdır. Retrospektif yasalar, hukuki öngörülebilirliği ihlal eder ve hukukun güven veren doğasına zarar verir. 4. Anlaşılabilirlik (Clarity): Kurallar açık ve anlaşılır bir dilde formüle edilmelidir. Aksi takdirde bireyler neye uymaları gerektiğini bilemezler ve bu da hukuka güveni zedeler. 5. Çelişmezlik (Non-Contradiction): Hukuki düzenleme içerisinde kuralların birbiriyle çelişmemesi gerekir. Çelişkili kurallar bireyi iki farklı yükümlülüğe sokar ve uygulamada keyfiliğe yol açar. 6. Uygulanabilirlik (Possibility of Compliance): Kuralların, bireyler tarafından fiilen yerine getirilebilir olması gerekir. İmkânsız yükümlülükler, hukuki sorumluluğu absürt hale getirir. 7. İstikrar (Constancy/Temporal Stability): Kurallar çok sık değişmemelidir. Hukuki düzenin sürekliliği ve öngörülebilirliği bireylerin güven duymasını sağlar. Sürekli değişen kurallar, düzenin kaosa sürüklenmesine neden olabilir. 8. Uygulama ile Uyumluluk (Congruence between Official Action and Declared Rule): Yetkililer tarafından yapılan uygulamalar, ilan edilen hukuk kurallarıyla tutarlı olmalıdır. Aksi takdirde hukuk, meşruiyetini yitirir (van der Burg, 2014, s. 60-62; Aktaş, 2011, s. 64).

Fuller'e göre bu ilkeler yalnızca teknik kurallar değil, hukukun ahlaki yapısına içkin normlardır. Bu ilkelerin tamamı, hukuk sisteminin adil, öngörülebilir ve işlevsel olmasını sağlayan temel kriterlerdir. Fuller, bu ilkelerin ihlal edildiği noktada sistemin "hukuk" olmaktan çıktığını iddia eder. Bu bağlamda hukuk ile ahlak arasında biçimsel ama zorunlu bir bağ kurar. Böylece, pozitivistlerin savunduğu içerikten bağımsız hukuk anlayışına karşı güçlü bir argüman sunar.

Buna karşılık Hart, hukuk kurallarının geçerliliği ve normatif gücü açısından bu tür amaçlara doğrudan referans verilmesinin gerekli olmadığını savunur. Ona göre, hukuk düzeninin amaca dönük olması, örneğin adaleti gerçekleştirmesi elbette tercih edilir bir durumdur ancak bu, bir normun hukuki olup olmadığını belirlemez. Hart için hukuk, sosyal gerçekliğe içkin bir kurallar sistemidir ve onun değer yüklü bir içeriğe sahip olması gerekmez. Hukukun geçerliliği, içerdiği ahlaki değerlere dayanmaz. Ona göre, bir yasa adaletsiz olabilir ama yine de hukukidir. Hukuk, ahlaki doğrulukla değil, yetkili makamların koyduğu kurallarla belirlenir (Hart, 2017, s. 146-150). Bu noktada hukukun yalnızca formel geçerliliğiyle yetinmenin, onun toplumsal işlevini ve etik boyutunu göz ardı etme riski taşıdığı söylenebilir. Hart'ın yaklaşımı, hukuku açıklamada önemli bir çözümleme sunsa da Fuller'ın vurguladığı amaçsallık boyutu hukukun meşruiyeti açısından daha bütüncül bir çerçeve sunar. Nitekim hukukun sadece "ne olduğu" değil, "ne olması gerektiği" sorusu da hukuk felsefesi bağlamında göz ardı edilemez bir öneme sahiptir.

Fuller, hukukun içsel bir mantığının olması gerektiğini ve hukukun bir düzen yaratma amacı taşıması gerektiğini savunur. Örneğin Nazi Almanyası'ndaki yasalar geçerlilik durumu her iki düşünür tarafından farklı ve zıt değerlendirilmektedir. Hart'a göre geçerlidir, çünkü yetkili makamlar tarafından yürürlüğe konmuşlardı. Fuller'a göre ise geçersizdir, çünkü hukukun içsel ahlakına aykırıydılar ve bir toplumda adil bir düzen yaratmıyorlardı. Bu noktada, Fuller'ın hukuku neden amaçlı bir yapı olarak gördüğü daha da netlik kazanmaktadır. Çünkü düşünüre göre eğer hukuk adil ve düzenli bir toplum yaratma amacına hizmet etmiyorsa, gerçek anlamda hukuk olamaz (Fuller, 2019, s. 234). Bu nedenle Fuller hukukun sadece şekilsel bir kurallar bütünü değil, belirli bir toplumsal amaca hizmet eden bir yapı olması gerektiğini savunur. Fuller bu düşüncüyü şöyle ifade eder: "Bir kanun tabii ki de belli bir amaca, güruha veya ilgili hedeflere hizmet eden amaçlı bir şeydir. Asıl itiraz edilen şey tekil kanunlara belli amaçlar yüklenmesi değil, bir bütün olarak hukukun öyle olduğu iddiasıdır" (Fuller, 2019, s.175).

Hart, Fuller'ın hukuk anlayışının gerçek dünyada uygulanamaz olduğunu söyler. Hart'a göre hukuk, toplum düzenini sağlayan normatif bir sistemdir ancak bu sistemin işlemesi için herhangi bir ahlaki ya da amaçsal gerekçeye

ihtiyaç duyulmaz. Bir hukuki normun geçerliliği, onun belirli usullerle oluşturulmuş olmasına bağlıdır. Dolayısıyla içeriğinin adil ya da ahlaki olup olmaması bu geçerliliği etkilemez. Bu yönüyle Hart'ın yaklaşımı, "hukukun içeriğinden bağımsız olarak" geçerliliğini sürdürebileceğini ileri süren pozitivist bir çizgiye yerleşir (Hart, 2017, s. 146-150). Ancak yine Hart, hukuk sistemlerinin asgari düzeyde ahlaki içeriğe sahip olması gerektiğini kabul eder. Hart'ın, "asgari doğal hukuk" görüşü, onun kendi pozitivist sistemine belli ölçüde normatif bir zemin kazandırma çabası olarak okunabilir. Onun, insanların birlikte yaşama arzusu ve hayatta kalma gereksinimini hukukun rasyonel temelleri arasında görmesi, düşünürün saf pozitivistimden ne ölçüde ayrıldığını düşündürmektedir. Zira burada içerikten bağımsız bir hukuk anlayışının sınırlarına dair bir farkındalık ortaya çıkar. Bu bağlamda Ronald Dworkin'in, Hart'ın hukuk anlayışını "kurallarla sınırlı" bulduğu ve "ilkeler"in hukuki karar süreçlerindeki belirleyici rolünü dışladığı yönündeki eleştirisi önemlidir. (Dworkin, 2007, s. 47) Dworkin'e göre, hukuki argümantasyon yalnızca pozitif kurallara değil, aynı zamanda ahlaki yükümlülükler taşıyan ilkelere de dayanır (Öktem, 2011, s. 89). Bu eleştiri, Hart'ın "asgari doğal hukuk" vurgusunun, sistemin teorik tutarlılığı pahasına örtük bir değer yargısına dayandığını gösterir niteliktedir. Dolayısıyla Hart'ın pozitivistimi, kendi sınırlarını tanıyan bir pozitivism olmakla birlikte, bu yönüyle doğalcı hukuk anlayışlarına zımni bir kapı aralamaktadır.

Hart'ı diğer hukuki pozitivism savunucularından ayırarak, ılımlı bir pozitivist olarak görülmesine neden olan ve doğal hukuk ile ilişkilendirilen hayatta kalma arzusu, birçok düşünür tarafından eleştirilmiştir. Bu düşünürlerin başında Fuller ve Finnis gibi yeni dönem doğal hukukçular gelmektedir. Fuller'a göre Hart, hayatta kalma isteğini insanların başka gayesi yokmuşçasına tek bir hedef olarak sunmasından ötürü hataya düşmektedir. Ona göre yaşamı sürdürme ereği, diğer tüm amaçların gerçekleştirilmesi için sadece gerekli bir koşuldur. Fuller, Thomas Aquinas'ın verdiği "...eğer bir kaptanın en nihai hedefi gemisini korumak olsaydı onu sonsuza kadar limanda tutardı" (Fuller, 2019, s. 221) sözünü örnek göstererek eleştirisini sürdürür. Fuller'a göre insanın tek amacı hayatta kalmak olmamalıdır. Finnis de Fuller ile benzer bir düşünceyi paylaşarak, Hart'ın *ontolojik* ve *ahlaki iyilik* arasındaki farkı göremeyerek, olan ve olması gerekeni birbirine karıştırdığını söyler. İnsanın yaşamı sürdürme ereği, ontolojik anlamda iyidir fakat insan biyolojik düzeyden çok daha yukarıdadır. Hart, insanı diğer varlıklardan ayıran özellikleri vurgulamamaktadır. Finnis, insanın nihai sonuna ilişkin bir açıklama yapılacaksa, onun varoluşunun biyolojik yönünün yanı sıra, entelektüel ve toplumsal kapasitesinin de ele alınması gereğine işaret eder (Ceylan, 2014, s. 199-200). Bu eleştiriler, hukukun yalnızca temel biyolojik ihtiyaçlara indirgenemeyecek bir insan anlayışına dayanması gerektiğini ortaya koyar. Zira hukuk, yalnızca düzeni ve güvenliği değil, aynı zamanda insanın entelektüel, etik ve toplumsal gelişimini de gözetmelidir.

Bu bağlamda, doğal hukuk geleneği, hukukun nihai amacına dair daha kapsayıcı bir perspektif sunmaktadır.

Fuller, Nazi rejiminin ardından yaşanan yıkımın, “daha yüksek bir hukuk” düşüncesine olan yönelimi beraberinde getirdiğini ileri sürer. Bu düşünce, mevcut hukuk normlarının yetersiz kaldığı durumlarda başvurulacak, daha adil ve ideal bir hukuk anlayışına duyulan ihtiyacı yansıtır. Ancak bu kavram, Hart başta olmak üzere birçok hukukî pozitivist tarafından kuşkuyla karşılanır (Fuller, 2017, s. 196-197). Fuller’a göre bunun nedeni, pozitivistlerin genel olarak “amaç” fikrine karşı duydukları dirençtir (Fuller, 2019, s. 236). Ona göre Hart, bu karşı duruşun somut bir temsilcisidir, çünkü pozitivistler, yasaların ve hukuk kurumlarının taşıdığı amaçların yorumlanmasının sınırlarını aşabileceğinden endişe ederler (Fuller, 2017, s. 210-212).

Fuller, bu endişenin temelinde toplumsal düzenin bozulmasından çok, bireyin istemediği bir yöne zorla yönlendirilmesi korkusunun yattığını savunur. Bu durumu somutlaştırmak için, katı Protestan kurallarının egemen olduğu bir toplumda yaşayan inançsız bir adam örneğini verir. Bu örnekte adam, pazar günü golf oynamayı yasaklayan bir düzenlemeye istemeyerek de olsa boyun eğebilir. Ancak, aynı yasa onu kiliseye gitmeye veya dua etmeye zorlasaydı, bu durum kişinin varoluşsal bütünlüğüne doğrudan bir müdahale anlamı taşırdı. Fuller’a göre, pozitivist hukuk anlayışı, böyle bir müdahalenin kapısını aralayabilecek sınırsız amaçsal yorumlara karşı temkinlidir; ancak bu temkin, “amaç” fikrinin tamamen bastırılmasına ve böylece hukukun en temel sorunlarının göz ardı edilmesine neden olmaktadır (Fuller, 2017, s. 212-213).

Fuller, hukukun amaçsal yorumunun aynı zamanda bireyin daha geniş etik sorumluluklarıyla birlikte ele alınması gerektiğini savunur. Bu sorumlulukların tümü, doğaları gereği amaçsaldır ve öyle kalmalıdır. Eğer bu yön göz ardı edilirse, hukuka yönelik içsel bağlılık da ortadan kalkar. Ona göre “hukuka bağlılık”, sadece hukukun işlerliğinin değil, aynı zamanda yasaların toplumsal hayatta etkinliğinin de vazgeçilmez koşuludur. Eğer hukuk, Austin’in öne sürdüğü gibi yalnızca egemenin buyruğu ya da devlet görevlilerinin tekrar eden davranış kalıpları olarak algılanırsa, yazılı bir anayasa dahi kendi kendine işlerlik kazanamaz (Fuller, 2017, s. 210-211).

Fuller, insan ürünü yasaların etkili olabilmesi için, bu yasalara yalnızca itaat değil, aynı zamanda ahlaki bir inançla, içten gelen bir bağlılıkla yaklaşılması gerektiğini vurgular. Bu bağlamda, insanlar yerçekimi yasasına nasıl zorunlu olarak uyuyorlarsa, hukuk da aynı türden bir zorunlulukla değil, ahlaki motivasyonla desteklenerek etkili kılınmalıdır. Sonuç olarak Fuller, Hart ve benzeri pozitivistlerin, hukuk kurumlarının amaçsal yorumuna dair duydukları korkunun pozitivist baskın karakterini şekillendirdiğini ileri sürer. Bu kor-

kunun izlerine hemen her pozitivist düşünürde rastlanabileceğini savunur (Fuller, 2017, s. 210-211). Fuller'ın vurguladığı içsel bağlılık, hukukun yalnızca yaptırımlarla değil, aynı zamanda vicdani bir kabul ile güç kazanabileceğini ortaya koyar. Hukuka yönelik bu türden ahlaki inanç, hukuk düzeninin meşruiyetini ve sürekliliğini sağlayan temel unsurlardan biridir. Pozitivizmin amaçsallıktan uzak durma eğilimi ise, hukuku toplumsal yaşamdaki dönüştürücü gücünden mahrum bırakma riskini taşımaktadır.

Özetle Hart'ın hukuk anlayışında “amaç” kavramı, sistem dışı bir unsur olarak görülür. Ona göre hukuk, belirli hedeflere yönelmiş bir faaliyet değil, belirli kurallarla tanımlanmış ve işleyen bir düzen mekanizmasıdır. Bu da hukuku büyük ölçüde “amaçsız” ve işlevsel bir yapı olarak konumlandırır. Fuller'a göre hukuk, insan yaşamına yön vermeli, anlam taşımalı ve onuru gözetmelidir. Bu anlayış, hukuku sadece bir düzenleme aracı değil, aynı zamanda etik bir çaba olarak görmemizi sağlar. Bu bağlamda “kural ve amaç gerilimi”, Fuller ile Hart arasındaki düşünsel uçurumu özetler. Hart, hukukun normatif geçerliliğini kurallardan türetirken, Fuller bu kuralların ancak belirli bir amacı gerçekleştirdikleri ölçüde hukukî meşruiyet kazanabileceklerini öne sürer. Fuller'ın yaklaşımı, hukukî pozitivizmin soyutlama düzeyine karşı bir eleştiri sunarken; Hart'ın teorisi, hukukun açıklanabilirliğini ve sistematikliğini savunur.

4. Hukukun Bağlayıcılığı ile Amaçsallığı Arasındaki İlişki

Hukukun bağlayıcılığı ifadesi bireylerin ve kurumların hukuka uyması gerektiğini ifade eder. Hukukun neden bağlayıcı olduğu sorusuna ise farklı yaklaşımlar getirilmiştir. Hart ve hukukî pozitivist düşünürler, hukukun, otorite tarafından konulan kurallar olduğunu ve yaptırımlarla desteklendiği için bağlayıcı olduğunu söylemişlerdir. Bu düşünörlere göre, hukukun içeriği ahlaktan bağımsızdır ve hukukun geçerliliği onun bir normatif sistem olmasından kaynaklanır (Hart, 2017, s. 109; Arıkan, 2020, s. 557; Uygur, 2003, s. 147). Aristoteles, Aquinas, Fuller gibi doğal hukukçular ise hukukun, sadece bir kurallar bütünü değil, aynı zamanda adalet ve ahlak ile ilişkili bir yapı olduğunu söylemiş ve savunmuşlardır. Hukukun bağlayıcılığı onlara göre, onun etik ve ahlaki temellerinden gelir (Fuller, 2019, s. 174-176; Del Vecchio, bty., s. 141).

Hukukun amaçsallığı ise hukukun salt bir mekanizma olmadığını, belirli bir amacı gerçekleştirmek için var olduğunu savunan bir görüştür. Fuller gibi düşünörlere göre hukuk yalnızca bir düzen aracı değil, toplumda adaleti ve işbirliğini sağlamak için vardır. Hart'a göre, hukukta bir amacın olma zorunluluğu yoktur. Fuller için ise hukukun bağlayıcılığı onun amaçlara sahip olmasından kaynaklanır. Fuller'a göre eğer hukuk ahlaki ve adil olmazsa, zamanla bağlayıcılığını kaybeder. Dolayısıyla hukukun amacı toplumu iyiye yönlendirmektir.

Hukukun bağlayıcılığı meselesi, yalnızca normların varlığına veya yaptırımlara indirgenemeyecek kadar çok katmanlı bir sorunsaldır. Hukuk, toplumsal yaşamı düzenleme ve bireyler arası ilişkileri belli ilkeler doğrultusunda yönlendirme iddiasında olan bir kurumdur. Bu yönlendirme işlevi, hukukun yalnızca bir normlar sistemi olmasından değil, aynı zamanda belirli amaçlara - adalet, düzen, güvenlik, hakkaniyet gibi- yönelmiş olmasından kaynaklanır. Hukukun bağlayıcılığı da bu amaçsal yönelimiyle doğrudan ilişkilidir. Eğer hukuk bireyler açısından anlamlı, meşru ve rasyonel bir yaşam düzeni öneremiyorsa, yalnızca dayatılmış kurallar bütünü olarak algılanacak, bu da onun toplumsal meşruiyetini ve içsel otoritesini zayıflatacaktır. Bu noktada hukukun bağlayıcılığı, Fuller'ın içsel ahlak ilkeleriyle örtüşen bir biçimde, sadece dışsal yaptırımlardan değil, bireylerin hukuk düzenini içselleştirmesinden doğar. Hukuk, belirli bir amaç doğrultusunda bireyleri rasyonel olarak yönlendirme kapasitesine sahip olduğunda yani birey, hukuku hem anlayabildiğinde hem de onun hizmet ettiği amacın kendi yaşamıyla bağ kurduğunu hissettiğinde, hukuk gerçek anlamda bağlayıcı hale gelir. Bu çerçevede hukukun amaçsallığı, bağlayıcılığın hem epistemolojik hem de normatif temelini oluşturur. Zira hukuk, yalnızca "ne yapılmalı?" sorusunu değil, aynı zamanda "neden yapılmalı?" sorusunu da cevaplayabildiği ölçüde bireyleri ikna eder ve meşruiyet kazanır. İşte bu noktada, yalnızca normlara uymayı değil, o normlara neden uymamız gerektiğini sorgulamak, bizi Fuller'ın hukuk ile iyi hukuk, düzen ile iyi düzen arasında kurduğu ayrımın merkezine taşır. Fuller'a göre amaç yalnızca bir hukuku değil, "iyi hukuku" ortaya koymak ve sıradan bir düzeni değil, "iyi düzeni" sağlamaktır. Düşünüre göre "iyi" olan amaçlanırsa ve uygulanabilirse, insanların yasalara karşı duyduğu bağlılık da artar (Fuller, 2017, s. 173;192). Düzen ve iyi düzen arasındaki farkı Fuller şu şekilde açıklıyor: "Hukukun, anlaşılabilir kılınmış (simpliciter) bir düzeni temsil ettiği söylenebilir. İyi düzen, adaletin ve ahlakın yahut insanların neyin olması gerektiği konusundaki görüşlerinin talep ettiğini hukukun karşıladığı düzendir" (Fuller, 2017, s. 173). Fuller, düzen peşindeyken, bir şeyin iyiliğini gözetmedikçe düzenin tek başına bize iyiyi sağlamayacağını da alttan alta kendimize hatırlatmamız gerektiğini söyler.

Hart'a göre ise daha önce de vurgulandığı gibi yasalar, ahlaken kınanabilir olsa da hala yasa olmaya devam eder. Bu nedenle Hart'ın hukuk kuramında, ahlaki kaygılar doğrudan bir rol oynamamaktadır. Hart, hukuk normlarının geçerliliğini, ahlaki değerlerden bağımsız olarak sosyal kurallar temelinde açıklar. Böylece Hart, hukuk ile ahlaki birbirinden ayrı tutar (Hart, 2017, s. 147). Fuller ise, ahlaktan yoksun olan herhangi bir maddi hukuk kuralının uygulanmaması gerektiğini savunarak, hukuk kuralları ile ahlakilik arasındaki dengenin iyi kurulması ve bu kuralların insanlığın amaçlarını teşvik etmesi gerektiğinin altını çizer (Tucker, 1965, s. 270-279). Fuller'a göre yazılı bir anayasa etkin olmak için yalnızca hukuk diye değil ama "iyi hukuk" olarak da kabul

görmelidir ve bu düşünce, hukuka bağlılık ideali ile yakından ilgilidir. Düşünöre göre, pozitivist felsefe, hukukun ne olduğu ve ne olması gerektiğini birbirinden kesin surette ayırmadaki ısrarı, hukuka bağlılığı da zedelemektedir. Bu nedenle hukukçular “Hukuk nedir?” sorusu kadar “İyi hukuk nedir?” sorusuyla da ilgilenmelidir (Fuller, 1956, s. 697-705; Fuller, 2017, s. 171; 178-179; Winston, 1988, s. 329-333).

Hukukun ahlaki kaygı taşıması ile hukukun bağlayıcılığı arasındaki ilişki sadece teorik düzlemde değil, pratikte de önem taşır. Eğer bir hukuk sistemi, toplumdaki bireylere adil ve meşru gelmezse, bireyler bu hukuka uyma konusunda isteksiz hale gelir (Cohen, 1927, s. 239). Örneğin, Nazi Almanya’sı döneminde yürürlükte olan yasalar usulen hukuka uygundu, ancak adaletsiz oldukları için meşruiyetlerini kaybettiler. Bu yüzden doğal hukukçular, “gayri adil bir hukuk, aslında hukuk değildir” derler. Eğer hukuk salt kurallar bütünü olarak görülürse, adalet ile tamamen çelişen yasalar bile geçerli sayılabilir. Ancak hukukun asıl amacı toplumsal düzeni sağlamak ve bireylerin haklarını korumak olduğu için bağlayıcılığı, içsel olarak adalete dayanmalıdır. Bu nedenle hukukun amaçsallığını reddeden ve onu sadece kuralların oluşturduğu bir mekanizma olarak gören yaklaşımlar, toplumsal meşruiyet açısından eksik kalmaktadır. Adalet olmadan hukuk, yalnızca bir baskı aracı haline gelir ve zamanla toplum tarafından reddedilir (Fuller, 2019, s. 176-177). Bu bağlamda hukukun yalnızca biçimsel geçerliliği değil, içerdiği adalet anlayışı da toplumsal kabul için belirleyicidir. Çünkü bireylerin hukuka gönüllü olarak uyması, yalnızca yaptırım korkusuyla değil, hukuk normlarının adil ve anlamlı bulunmasıyla mümkündür. Hukukun içeriğini göz ardı eden yaklaşımlar, meşruiyet krizlerinin zeminini hazırlar.

Sonuç

Hukukun doğası ve amacı üzerine yürütülen felsefi tartışmalar, hukuk teorisinin en temel meselelerinden biri olmuştur. Bu bağlamda Hart ve Fuller arasındaki tartışma, hukukun ahlaktan bağımsız bir normlar bütünü mü, yoksa belirli etik ilkelerle uyumlu bir yapı mı olması gerektiği konusunda önemli bir ayrışmayı temsil etmektedir. Hart, hukukun içsel bir amacı olmadığı ve yalnızca toplumsal düzeni sağlayan bir sistem olduğu görüşünü savunurken, Fuller hukukun belirli etik ilkeler içermesi gerektiğini ve adaletle doğrudan bağlantılı olduğunu ileri sürmüştür. Bu tartışma, hukuk sistemlerinin nasıl şekillendiği ve hukuk kurallarının geçerliliğinin neye dayandığı konusunda farklı perspektifler sunmaktadır. Hart’ın hukuki pozitivist yaklaşımı, hukukun belirli prosedürel kurallara dayanarak işlediğini ve ahlaki değerlendirmelerin hukuku ge-

çerliliği açısından bir önkoşul olmadığını savunurken, Fuller hukukun etik ilkelerden bağımsız düşünölemeyeceğini ve hukukun içsel bir amaca sahip olması gerektiğini öne sürmektedir.

Günümüz hukuk sistemleri incelendiğinde, Hart ve Fuller'ın argümanlarının hala etkili olduğu görölmektedir. Modern hukuk, bir yandan hukukun yazılı normlara ve belirli prosedürel düzenlemelere dayanması gerektiğini kabul ederken, diğeryandan hukukun meşruiyetinin ahlaki ve etik ilkelerle de bağlantılı olduğunu göz ardı etmemektedir. Özellikle insan hakları hukuku, hukukun içsel ahlaki ve amacına ilişkin Fullerci yaklaşımla örtüşen birçok ilkeyi içermektedir.

Hart ve Fuller arasındaki tartışma, yalnızca hukukun tanımına dair teorik bir ayrışma olarak kalmamış, aynı zamanda hukukun amacı, işlevi ve ahlaki temeli üzerine süregelen bir düşünsel ayrışmanın sembolü hâline gelmiştir. Hart, hukuku ahlaktan bağımsız bir normlar sistemi olarak konumlandırırken; Fuller, hukukun anlamlı bir şekilde işleminin, ancak belirli ahlaki ilkeler çerçevesinde mümkün olabileceğini ileri sürmüştür. Bu bağlamda hukukun yalnızca geçerli kurallar bütününden ibaret olup olmadığı yahut bir “amaç” doğrultusunda şekillenip şekillenmemesi gerektiği sorusu güncelliğini hâlâ korumaktadır.

Doğal hukuk yaklaşımı, hukukun adaletle olan bağına dikkat çekerken, pozitivist gelenek bu bağı asgari düzeyde tutmayı tercih etmektedir. Ancak modern hukuk sistemlerinde karşılaşılan toplumsal krizler, adaletsizlik örnekleri ve normatif boşluklar, hukukun yalnızca teknik geçerliliğe indirgenmesinin yetersizliğini ortaya koymaktadır. Fuller'ın vurguladığı “hukukun içsel ahlaki”, bu anlamda hukuk normlarının içeriksel meşruiyetine dair önemli bir katkı sunmaktadır.

Bu çalışma, hukukun bağlayıcılığı ile amaçsallığı arasındaki ilişkinin yalnızca soyut bir kuramsal mesele değil, aynı zamanda hukukun toplumsal işlevselliği ve meşruiyeti açısından da belirleyici bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır. Hukukun sadece normların uygulanmasından ibaret olmadığı aksine, bu normların bireyler nezdinde taşıdığı anlam ve değerle güç kazandığı açıktır. Bu bağlamda, hukukun amaçsal yönünün göz ardı edilmesi, onun toplumsal kabulünü ve içten gelen bağlılığını zayıflatma riski taşımaktadır. Dolayısıyla, hukuk düşüncesinde “amaç” fikri, salt teorik bir söylem değil, hukukun değer inşa eden bir sistem olarak varlığını sürdürebilmesinin temel koşullarından biridir.

Bu çalışma, hukukun yalnızca teknik ve normatif bir sistem değil, aynı zamanda insanın adalet, anlam ve vicdan arayışıyla iç içe geçmiş bir toplumsal pratik olduğunu göstermektedir. Hukukun işlevselliği yalnızca normların varlığına değil, bu normların toplumda nasıl karşılandığına, adalet duygusuyla ne

ölçüde örtüştüğüne bağlıdır. Bu bağlamda, hukukun bağlayıcılığı ile amaçsallığı arasındaki ilişki göz ardı edilemez bir nitelik taşımaktadır. Hart'ın pozitif hukuk anlayışı ile Fuller'ın amaçsal hukuk yorumu arasındaki tartışma, modern hukuk düşüncesinin temel gerilimlerinden birini oluşturmakta ve hukukun yalnızca bir kurallar bütünü mü yoksa değerler taşıyan bir sistem mi olduğu sorusunu diri tutmaktadır. Bu tartışma, hukukun teorik zeminine katkı sağladığı kadar, onun toplumsal meşruiyeti ve etik temelleri açısından da önem taşımaktadır.

Kaynakça

1. Akı, İ. (2018). Hart-Fuller Tartışması, Neden Anlaşamıyorlar?. Ankara Barosu Dergisi, 76(10), 105-150.
2. Aktaş, S. (2011). *Prosedürel Doğal Hukuk Lon L. Fuller'in Hukuk Kavramı*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık A.Ş.
3. Aquinas, T. The Summa theologiae, Çev. Fathers of the English Dominican Province. https://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1225-1274,_Thomas_Aquinas,_Summa_Theologiae_%5B1%5D,_EN.pdf/06.03.2025
4. Arıkan, E. (2020). John Austin'in Hukuki Pozitivizmdeki Yeri ve Yarattığı Tartışmalar. Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 15(189-190), 549-571.
5. Aristoteles, (2005). *Politika*. (Çev. Mete Tunçay). İstanbul: Remzi Kitabevi.
6. Austin, J. (2015). *Hukukun Belirlenmiş Alanı*. (Çev. Ülker Yükselbaba, Saim Üye & Umut Koloş). İstanbul: Tekin Yayınevi.
7. Ceylan, Ş. Ş. (2014). *H. L. A. Hart'ın Hukuk Kavramı*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
8. Cicero. (2017). *Yükümlülükler Üzerine*. (Çev. C. Cengiz Çevik). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
9. Cohen, M. R. (1927). Positivism and the Limits of Idealism in the Law. Columbia Law Review, 27(3), 239.
10. Cotterrell, R. (2019). *Hukukbiliminin Politikası Hukuk Felsefesine Eleştirel Bir Giriş*. (Çev. Saim Üye). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
11. Del Vecchio, G. (bty.) *Hukuk Felsefesi Dersleri*. (Çev. Sahir Erman). İstanbul: Sermet Matbaası.
12. Dilcher, G. (1974). Bilimsel Metot ve Siyasal Karar Aracı Olarak Hukukî Pozitivizm. (Çev. Ahmet Mumcu). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 31(1), 467-485.
13. Duguit, L. (1917). The Law and the State, The Harvard Law Review Association. 31(1), 1-185.
14. Dworkin, R. (2007). *Hakları Ciddiye Almak*. (Çev. Ahmet Ulvi Türkbağ). Ankara: Dost Kitabevi.
15. Fuller, L. L. (1956). Human Purpose and Natural Law. The Journal of Philosophy, American Philosophical Association Eastern Division: Symposium Papers to be Presented at the Fifty-Third Annual Meeting, University of Pennsylvania, 53(22), 697-705.
16. Fuller, L. L. (2017). Pozitivizm ve Hukuka Bağlılık-Profesör Hart'a Bir Cevap. (Ed. Sercan Gürler), H. L. A. Hart ve Hukuk-Ahlak Ayrımı, (Çev. Sevtap Metin). İstanbul: Tekin Yayınevi, 153-215.
17. Fuller, L. L. (2019). *Hukukun Ahlakı*. (Çev. Engin Arıkan). İstanbul: Tekin Yayınevi.
18. Gözler, K. (2008). *Hukuka Giriş*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
19. Hart, H. L. A. (1965). The Morality of Law by Lon L. Fuller. Harvard Law Review. 78(6), 1281-1296.

20. Hart, H. L. A. (2012). *The Concept of Law*, Oxford University Press.
21. Hart, H. L. A. (2017). Pozitivizm ve Hukuk ile Ahlâkın Ayrılması. (Ed. Sercan Gürler), *H. L. A. Hart ve Hukuk-Ahlâk Ayrımı*, (Çev. Ertuğrul Uzun). İstanbul: Tekin Yayınevi, 101-151.
22. Himma, K. E. (2010). *Hukukun Ahlakî Kriterleri Kapsayıcı ve Dışlayıcı Pozitivistler Arasındaki Tartışma*. (Çev. Saim Üye). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
23. Işıktaç, Y. (2007). *Hukukun Kaynağı Olarak Sözleşme*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
24. Kelsen, H. (2016). *Saf Hukuk Kuramı: Hukuk Kuramının Sorunlarına Giriş*. (Çev. Ertuğrul Uzun). İstanbul: Nora Kitap.
25. Kelsen, H. (2018). Saf Hukuk Kuramı Nedir? (Çev. Kasım Akbaş). *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, 5(3), 99-107.
26. Keyman, S. (1978). Hukukî Pozitivizm. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 3(1), 17-56.
27. Kılıç, M. (2010). Hukukta Gaye Problemine Artsüremli Bir Yaklaşım: Şatıbî ve John Finnis Karşılaştırması. *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, 20. Kitap, 235-252.
28. Münif Paşa. (2016). *Hikmet-i Hukûk*. (Sadeleştiren ve Yayına Hazırlayan Gökhan Doğan), Konya: Çizgi Kitabevi.
29. Öktem, N. (2011). Ronald Dworkin ve Hukuk Felsefesi. *Anayasa Yargısı*. 27(1). 83-96.
30. Sean, R. (2010). *The Hart-Fuller Debate in the Twenty-First Century* (Ed. Peter Cane) *Osgoode Hall Law Journal*. 48(¾), 691-693.
31. Soper P. (1999). Jurisprudence, (Ed. Robert Audi). *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, Second Edition, Cambridge University Press, 455-456.
32. Topcuoğlu, H. (1953). *XX. Yüzyılda Tabii Hukuk Rönesansı*. Ankara: İstiklâl Matbaacılık ve Gazetecilik Koll. Ort.
33. Tucker, E. W. (1965). The Morality of Law, by Lon L. Fuller, *Indiana Law Journal*, 40(2), 270-279.
34. Uygur, G. (2003). Hukukî Pozitivizmin Değişen Yüzü Mü?. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(3), 145-176.
35. van der Burg, W. (2014). Lon L. Fuller's Lessons for Legislators. (Çev. E. İrem Akı). *Hukuk Kuramı*. 1(3), 58-64.
36. Wacks, R. (2019). *Hukuk Felsefesine Kısa Bir Giriş*. (Çev. Engin Arıkan). İstanbul: Tekin Yayınevi.
37. Waline, M. (1951). Felsefî, Hukukî ve İctimai Pozitivizm. (Çev. Münici Kapani), *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8/3(4), 170-182.
38. Winston, K. I. (1988). The Pragmatist Context of Lon Fuller's Conception of Law. *Oxford Journal of Legal Studies*. 8(3), 329-349.

Extended Abstract

This article addresses one of the most significant debates in contemporary legal philosophy: the Hart–Fuller debate. It offers a philosophical analysis of the nature, normative foundation, and social function of law within this context. Initiated in 1958 in the *Harvard Law Review*, the debate between H. L. A. Hart and Lon L. Fuller represents a fundamental tension between positivist and natural law interpretations of legal theory. The divergence between Hart’s analytical positivism and Fuller’s purposive natural law theory has influenced not only theoretical discourse but also the ethical and legitimacy dimensions of legal practice. Therefore, this study considers the debate not merely as a historical episode but as a foundational theoretical split that continues to shape modern legal thought. According to Hart, law is a social fact, and its validity rests on a system of rules accepted by a given society. The validity of law is independent of its content; whether a norm is morally right or wrong does not determine its legal status. This view is based on the principle of the "separation of law and morals." By asserting this separation, Hart aims to construct a more objective and scientific theory of law. At the core of Hart's theory lies the "rule of recognition," a foundational norm that determines which rules are to be accepted as legally valid in a society. Hart’s approach thus provides a systematic framework that grounds law in authority and institutional structures. Fuller, in contrast, views law not merely as a system of rules but as a form of communication aimed at guiding human behavior—essentially a moral enterprise. For Fuller, law possesses an "internal morality" inherent in the structure of legal norms. His theory is based on eight principles of legality: generality, publicity, prospectivity, clarity, non-contradiction, practicability, constancy, and congruence between official action and declared rule. These principles are essential for a legal system to be functional and legitimate. In Fuller's view, a system that does not conform to these principles does not deserve to be called "law," as the rationality and reliability of the legal relationship with citizens depend on this internal moral structure. The main argument of this article is that the Hart–Fuller debate represents a fundamental divergence in how law is understood: either as a purely normative system or as a moral guidance mechanism rooted in ethical aims. Hart’s approach facilitates the analytical description of legal systems, whereas Fuller emphasizes the social legitimacy and moral responsibility of law. This debate gains particular significance in analyzing formal legal systems under totalitarian regimes. The case of Nazi law, for instance, reveals that the legitimacy of law cannot be explained solely by adherence to formal rules. Fuller’s criticisms illustrate how approaches that exclude the ethical dimension of law may lead to serious practical and moral problems. Moreover, the article discusses

the influence of the Hart–Fuller debate on contemporary legal philosophy. Approaches that disregard the moral foundations of law tend to mechanize legal practice, often neglecting human dignity and freedom. On the other hand, tying law entirely to moral standards may undermine legal certainty. This dilemma highlights the necessity of balancing the normative power of law with its ethical obligations. The article thus seeks a synthesis between the two positions, conceptualizing law as both a normative system that maintains social order and a value-based guide for human action. In conclusion, the Hart–Fuller debate is not merely a polemic between two scholars but a philosophical framework that reveals the fundamental problems of legal theory and offers multiple approaches to these problems. This study reconsiders the debate to assess both the structural and ethical dimensions of modern law from a holistic perspective. Law, therefore, is not only about power relations and procedural mechanisms but also about human dignity, the pursuit of justice, and social responsibility.